

Економічна та Соціальна Рада

Distr.
GENERAL

Робочий документ 17
20 червня 2007

ЄВРОПЕЙСЬКА ЕКОНОМІЧНА
КОМІСІЯ та
КОНФЕРЕНЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ
СТАТИСТИКІВ

ЄВРОПЕЙСЬКА АСОЦІАЦІЯ ВІЛЬНОЇ
ТОРГІВЛІ
ДЕРЖАВНИЙ КОМІТЕТ СТАТИСТИКИ
УКРАЇНИ

Спільний семінар ЄАВТ/ЄЕК ООН/ДКСУ “Економічна глобалізація: завдання для офіційної статистики”

Київ, 3-6 липня 2007

Засідання 1 попереднього порядку денного

ВИКЛИКИ ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДЛЯ НОВИХ РИНКОВИХ ЕКОНОМІК У ХХІ СТОРІЧЧІ: ПОГЛЯД З УКРАЇНИ¹

Підготували Геєць В.М. та Сиденко В.Р.²

ВСТУП

1. Питання економіки розвитку були тією сферою, де науковий таланти Й.Богнара виявився хронологічно передусім³. Однак у своєму зрілому науковому віці він дедалі більше займався проблемами міжнародної інтеграції і того, що ми нині називаємо глобалізацією. Саме в цьому контексті варто подивитися на глобальні перспективи нових ринкових економік, тобто економік, що виникли в результаті системних трансформаційних процесів з початку 1990-х років.

¹ Доповідь, представлена на конференції «Епохальні зміни у світовій економіці у завершальний період ХХ сторіччя та основні виклики нової ери», Будапешт, Інститут світової економіки Угорської АН, 22–23 лютого 2007 року.

² Геєць В.М. є академіком НАН України, а Сиденко В.Р. членом-кореспондентом НАН України.

³ Див., зокрема: Bognár J. (1968). Economic policy and planning in developing countries. Budapest: Akadémiai Kiadó; Економічне зростання, міжнародний рух капіталів та нафтодоларів у третьому світі / Гол. ред. Й. Богнар. – Будапешт: Ін-т світової економіки УАН, 1977; End-century crossroads of development and cooperation / József Bognár. – Budapest: Hungarian Scientific Council for World Economy, 1980. – 2 v.

1. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І ВНУТРІШНІЙ РОЗВИТОК: ЕФЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ

2. Глобалізація не тільки економічних, але й у цілому суспільних процесів у їхньому широкому визначенні, стала домінантою сучасного світового розвитку. Цей процес впливає на країни, які тільки-но завершили або завершують процес становлення ринкової системи та які стали на шлях послідовного входження у загальноцивілізаційні процеси. У результаті на траєкторії та результативність їхнього національного суспільно-економічного розвитку усе більше впливають ефекти взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів, що носять як позитивний, так і негативний характер. Саме тому ці країни опинились перед викликом: *створити як в економіці, так і у суспільстві в цілому механізми, які б дозволили, з одного боку, використовувати позитивний вплив глобалізації, а з іншого - протистояти її негативним ефектам.*

3. Сьогодні у світі проведено чимало досліджень, які вказують на *позитивний вплив глобалізації на соціально-економічний розвиток.* Так, одне з досліджень Всесвітнього банку⁴ стверджує, що більш глобалізовані країни в цілому мають більш високі темпи розвитку. Це обґрунтовується емпіричним аналізом даних по 24-х країнах, що розвиваються, серед яких країни, які збільшили ступінь своєї інтеграції у світову економіку в період двох десятиліть (до кінця 1990-х рр.), досягли більш високого (5%) темпу зростання доходів на душу населення в порівнянні з 2% у багатих країнах і -1% – у менш глобалізованих країнах.

4. У низці праць, серед яких варто особливо виокремити порівняно нещодавнє дослідження Дж.Бхагваті⁵, ми зустрічаємо фундаментальне обґрунтування (на противагу могутньому рухові антиглобалістів) сприятливого впливу на розвиток глобалізації, яка, як стверджується, «уже сьогодні має людське обличчя». Однак, навіть Дж.Бхагваті та інші активні прихильники процесу глобалізації не можуть не визнавати наявності серйозних вад у цьому процесі в його нинішньому вигляді, що мають бути усуненні в процесі поліпшення глобальної керованості.

5. Саме на проблемних моментах, якими є *глобальні виклики розвитку*, варто зосередити першочергову увагу як на глобальному, так і національному рівні. Слід відразу вказати на те, що ці глобальні виклики виникають із самого змісту основних рушійних сил процесу глобалізації.

6. До числа найбільш активних компонентів і каталізаторів глобалізації входить сучасна *інформаційна революція*. Вона принципово змінює не тільки можливості зв'язку, але й технології обміну продуктами, послугами, знаннями і, що особливо важливо, технології управління суспільними процесами в їхніх внутрішньому і зовнішньому проявах. Для всіх без винятку країн світу *приєднання до світогосподарської системи електронних комунікацій* є завданням першочергової важливості. І багато нових ринкових країн відповідають на цей виклик. Так, кількість користувачів Інтернету у 2000–2004 рр. у

---

⁴ The World Bank (2002). Globalization, Growth, and Poverty: Building an Inclusive World Economy. Washington, DC: The World Bank – New York: Oxford University Press, p. 5.

⁵ Джагдіш Бхагваті – відомий американський економіст індійського походження, один з провідних теоретиків свободи міжнародної торгівлі – Див. його книгу «На захист глобалізації». – Bhagwati J. (2004). In Defense of Globalization. New York: Oxford University Press.

країнах Південно-Східної Європи та СНД збільшилася на 583,3 %, тоді як у розвинутих країнах – на 75,8%. Якщо в 2000 р. на першу групу країн припадало лише 1,5% загальної кількості користувачів у світі, то у 2004 р. – уже 4,7% (понад 40 млн. чол.)⁶.

7. Особливо варто зробити акцент на прискореному *розвитку електронної торгівлі*, що веде до всебічної глобалізації ринків, оптимізації механізмів їхнього функціонування, зміни структур традиційних економічних секторів, збільшення швидкості просування на ринках нових продуктів і послуг, що, у свою чергу, збільшує швидкість обігу капіталу та значно прискорює темп нагромадження національного багатства.

8. Проте глобалізація світогосподарських відносин через використання інформаційно-комунікаційних технологій несе в собі і потенціал можливих втрат. Так, *відсутність у достатній мірі незалежних засобів масової інформації* у ряді нових країн з ринковою економікою (переважно на пострадянському просторі) створює передумови для деформацій у свідомості людей, перешкоджає свободі їхнього вибору, а часто служить інструментом деформації моралі та суспільної поведінки. Збільшується небезпека несанкціонованого поширення інформації про окремих громадян, їхнього матеріального статусу, загроза несанкціонованого доступу до їхніх банківських рахунків, що ставить під загрозу ще недостатньо міцні інститути приватної власності та породжує нові види злочинності. Саме тому таким актуальним для цих країн є, з одного боку, розвиток інформаційно-комунікаційної системи виключно на основах реальної конкуренції та громадського контролю, які не допускають неконтрольованого впливу на свідомість мас за допомогою інформаційних технологій. А з іншого боку – забезпечення надійних засобів захисту інформації від несанкціонованого доступу.

9. Іншим проблемним компонентом процесу глобалізації, а одночасно і його важливою рушійною силою є *фінансова глобалізація*, що створює можливості практично миттєвого переміщення таких мас фінансових ресурсів, які можуть спровокувати фінансову кризу не тільки в окремі країни, але й у цілій групі країн.

10. Сьогоднішня *безконтрольна глобалізація фінансових відносин* дедалі більше віртуалізує світову економіку, вона дуже слабо опосередковується реальними економічними відносинами. Разом з тим вона істотно послаблює і роль держави у регулюванні економічних процесів. Ще в середині 1990-х років був зроблений висновок про те, що ситуацію на світовому фінансовому ринку визначають уже не національні уряди, а приватний капітал⁷. В міру зниження питомої ваги національних держав в управлінні фінансово-економічними процесами зменшується дієвість багатьох напрацьованих механізмів участі та демократичного контролю, у той час як системі наднаціональних органів ще бракує розвинутих механізмів подібного контролю. Але особливо негативно це позначається на недостатньо досконалих механізмах державного регулювання у нових ринкових економіках, а в більш широкому контексті – у всьому світі, що розвивається.

11. Нині міжнародні “фінансові алхіміки” здатні не тільки регулювати фінансові потоки з позиції своїх вузькоспеціалізованих інтересів, але й, за необхідності, провокувати

⁶ Розраховано за: UNCTAD (2005). Information Economy Report 2005. New York and Geneva: United Nations, p.2.

⁷ Allen R.E. Financial Crises and Recession in the Global Economy. Aldershot: Edward Elgar, 1994, p. 129.

локальні та світові фінансові та загальноекономічні кризи на кшталт тієї, що мала місце в 1997–1998 рр. І, мабуть, це не останній такий випадок.

12. *Підконтрольність фінансових ринків спекулятивному капіталу*, що вільно переміщується, завдяки сучасним електронним технологіям, поставила *на порядок денний зміну сучасної і створення нової фінансової системи*, яка б не була настільки залежною від спекулятивних потоків капіталу та враховувала значно більшою мірою інтереси розвитку реального сектора економіки. Абсолютно алогічною і вкрай ризикованою виглядає ситуація, коли світові обороти фінансових активів усе більше перевищують обороти світової торгівлі товарами.

13. Так, традиційна торгівля валютою у 2004 р. щодня складала, за різними даними, 1,77–1,88 трлн. дол. США⁸ (це приблизно 645–685 трлн. дол. на рік), тоді як світова торгівля товарами у 2004 р. становила 8,9 трлн. дол. Тобто валютна торгівля у 73–77 разів більше, хоча у 1973 р. таке перевищення було двократним⁹. Причому вже у 2007 р. у результаті очікуваного різкого збільшення обсягів торгівлі валютою до щоденних 3,6 трлн. це співвідношення має зрости до 102:1¹⁰.

14. Істотною суперечливою проблемою механізму глобалізації є також діяльність *транснаціональних корпорацій*. Звичайно, ТНК – головні суб'єкти міжнародної торгівлі, головні суб'єкти сучасного технологічного прогресу у світовій економіці та головне джерело трансферу технологій для менш розвинутих країн.

15. Так, за оцінками дослідників цих питань, приблизно 75–80% загальносвітового обсягу НДДКР у цивільному секторі здійснюється саме в рамках ТНК¹¹, а на 700 найбільших промислових фірм світу, якими переважно є ТНК, припадає приблизно ½ всього обсягу комерційного використання винаходів у світі¹². В окремих країнах роль іноземних філій ТНК у розвитку високотехнологічних галузей обробної промисловості є дуже високою: в Ірландії – 95,6%, Великобританії – 59,0%, Канаді – 52,5%, Франції – 51,5%, Норвегії – 48,6%¹³.

16. Для багатьох країн світу відмова від допуску ТНК у свою національну економіку означала б ще більше відставання від розвинутих країн, ніж це має місце зараз. Характерно, що більшість економічно успішних країн Східної Азії, включаючи Малайзію, Сінгапур, Китай та ін., широко відкривали двері для ТНК.

---

⁸ Bank for International Settlements (2005). Triennial Central Bank Survey: Foreign Exchange and Derivatives Market Activity in 2004. Basel, March 2005, p. 5; Garnham P. FX volumes 'to double' by 2007. Financial Times, October 9, 2006.

⁹ Кувалдин В. Глобальность: новое измерение человеческого бытия // Горбачев М.С. и др. Грани глобализации: Трудные вопросы современного развития. – М.: Альпина Паблишер, 2003. – С. 53.

¹⁰ Розрахунки на основі даних Garnham P. Op. cit, а також даних МВФ прогнозованої вартості експорту товарів та послуг у 2007 г. (12,9 трлн. дол. США). – IMF (2006). World Economic Outlook. September 2006. Washington, D.C., p. 218.

¹¹ Dunning J.H. (1993). Multinational Enterprises and the Global Economy. Workingham: Addison-Wesley Publishing Company, p. 106–109.

¹² См.: Cantwell J.E. Introduction. In: Cantwell J.E., ed. (1994). Transnational Corporations and Innovative Activities. London and New York: United Nations, p. 1–36.

¹³ OECD Statistics on Measuring Globalisation, Volume I: Manufacturing (AFA), March 2005. – <http://ocde.p4.siteinternet.com/publications/>

17. Але разом з тим ТНК, які, як правило, мають досить високу чутливість до політики урядів країн їхнього базування (а це сьогодні переважно США та інші високорозвинені країни)¹⁴, створюють для більш слабких країн умови для розмивання їхньої національної та державної ідентичності. Такий процес має тривалий характер і може, за певних умов, загрожувати безпеці нових ринкових економік у довгостроковому аспекті, оскільки фінансові та технологічні можливості окремих ТНК значно перевищують можливості уряду окремо узяті країни. Унаслідок цього рішення стратегічного характеру при поширенні діяльності ТНК у країні можуть прийматися не на користь національним інтересам – від фактичного контролю за використанням стратегічно важливих природних ресурсів до наростання екологічних проблем.

18. Для знову створених ринкових економік, ще недостатньо сильних в аспекті наявності інститутів захисту своїх економічних інтересів, надмірне посилення іноземних ТНК може призвести до негативних наслідків. Останні у своїй основі залишаються *національно прив'язаними* організаціями, і у зв'язку з цим їхня політика переважно диктується інтересами країн перебування головних офісів цих ТНК. ТНК часто явним (наприклад, через заборони на передачу передових технологій) або неявним способом гальмують технологічний прогрес периферійних країн, обумовлюючи його прив'язаністю до стандартизованих технологій, що генеруються у рамках самих ТНК (як правило, у їхніх дослідницьких центрах, розташованих за межами приймаючих країн), до того ж у більшості випадків представляють не останні досягнення (технології на стадії зрілості). Унаслідок зазначених причин теоретична можливість нових ринкових систем залучитися до вищих стандартів НТП через механізми ТНК зі штаб-квартирами в закордонних країнах виявляється дуже сумнівною.

19. Реакцією на таку потенційну загрозу може бути *створення власних могутніх фінансово-промислових груп і транснаціональних структур*, з тим щоб останні мали можливості відстоювати національні інтереси, будучи зацікавленими у політичній підтримці діяльності урядів своїх країн, яким вони платять податки. *Розвиток власних ТНК має бути зорієнтований на їхнє вростання в глобальні мережі створення високотехнологічної вартості.*

20. Разом з тим варто наголошувати на впровадженні раціональних механізмів регулювання діяльності ТНК, для того щоб їхні стратегії та національні стратегії розвитку *збігалися, по можливості, більшою мірою*. Зокрема, ключове значення мають питання стимулювання ТНК до використання національних науково-технологічних розробок, а не їхнього пригнічення (як це має місце в більшості випадків зараз), а також проблеми забезпечення рівноправної конкуренції різних форм бізнесу – замість встановлення олігопольних ринкових режимів. У разі відсутності таких механізмів діяльність ТНК може формувати фінансову, технологічну залежність від розвинутого світу з одночасним спрощенням власного виробничого потенціалу.

---

¹⁴ Саме тут розташовано більшість (близько 57 тис.) з 77 тис. материнських компаній ТНК, зареєстрованих станом на 2006 рік. – UNCTAD (2006). World Investment Report 2006: FDI from Developing and Transition Economies: Implications for Development. New York and Geneva: United Nations, p. 9–10.

21. Серед компонентів процесу глобалізації, що мають неоднозначні ефекти для розвитку, є і *розвиток світових ринків праці*. Згідно з численними прогнозами, у XXI сторіччі вперше в історії людства трудовий потенціал розвитку в цілому буде обмеженим. Це підсилить боротьбу за використання кваліфікованих трудових ресурсів. На жаль, нині тут ми спостерігаємо перевагу негативних моментів. З одного боку, потенційно сприяюча для зростання добробуту багатьох менш розвинутих країн велика свобода руху некваліфікованих трудових ресурсів обмежується на ринках розвинутих країн візовими бар'єрами та численними проявами дискримінації. З іншого боку, високорозвинені країни, що відчувають дефіцит кваліфікованої робочої сили і перспективної молоді, у масовому порядку створюють передумови для відтоку її з інших країн світу, у тому числі і з України.

22. Для того щоб врахувати розмір цієї проблеми, варто вказати на те, що, за різними оцінками, в Україні в трудовій міграції сьогодні знаходиться понад 2,5 млн. осіб, причому, як правило, на роботах, що не відповідають рівню їхньої кваліфікації. І у випадку, якщо в найближчий період не будуть створені умови для задоволення потреб у забезпеченні пристойних умов життя, принаймні для тієї частини населення, що здобуває сучасну освіту, то Україну може залишити значна маса людей працездатного віку, обмежуючи цим ресурси економічного зростання в довгостроковій перспективі.

23. Але за усієї важливості зазначених вище викликів найбільш масштабна соціально-економічна проблема сучасного глобального розвитку – це *зростання економічної та соціальної нерівності у світі*. Незважаючи на гасла ідеологічного характеру про прагнення до скорочення розриву між найбільш бідними і багатими країнами, цей розрив постійно зростає (рис. 1).

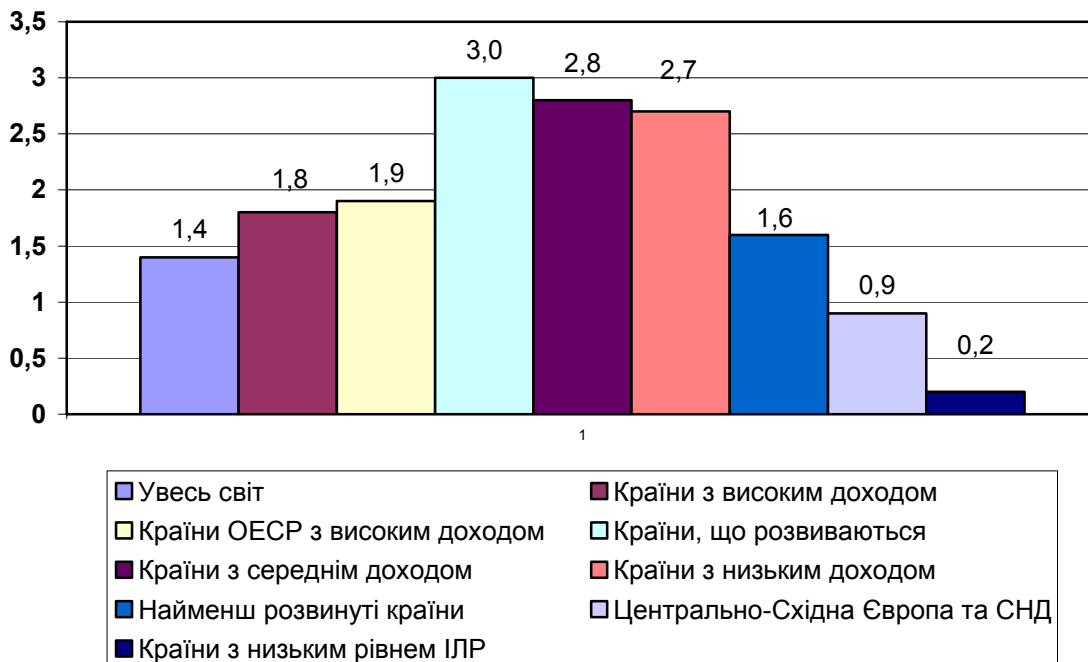

Рис. 1. Середньорічні темпи зростання ВВП на душу населення в різних групах країн, 1990–2004 р.

Джерело: UNDP (2006). Human Development Report 2006. New York: Palgrave Macmillan, p. 334.

24. Як бачимо, компанію групі найменш розвинутих країн у процесі маргіналізації в структурі світового господарства у розглянутий період склали країни Центрально-Східної Європи та СНД. Навіть незважаючи на те, що вони вже перебороли, як правило, глибокий трансформаційний спад і багато хто з них сьогодні забезпечує високі темпи росту, суть виклику для них – як ліквідувати наслідки «загубленого десятиліття» 1990-х років.

25. Беручи до уваги ресурсні обмеження для економічного росту в світі, стає очевидним, що позитивні ефекти глобалізації будуть поширюватися в перспективі насамперед на країни, які вже мають ефективні механізми використання глобалізації для забезпечення власного економічного розвитку та росту добробуту. Показові в цьому відношенні прогнози ефектів глобальної лібералізації торгівлі в рамках СОТ. Так, відповідно до наявних прогнозних оцінок¹⁵ щодо впливу нового раунду лібералізації світової торгівлі, частка країн Європи з перехідною економікою в загальносвітовому вигаши щодо рівня добробуту у випадку 40-процентного зниження тарифів у торгівлі сільськогосподарською та промисловою продукцією складе, відповідно, лише 0,5% і 2,0%.

26. При усій важливості перебування дієвих політичних відповідей на кожен з вищевказаних глобальних проблем, глобальні виклики навряд чи одержать адекватну відповідь, якщо пошук рішень залишить осторонь парадигмальну основу подальшого розвитку нових ринкових економік.

II. ПАРАДИГМА СТРАТЕГІЇ ДОВГОСТРОКОВОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

27. Становлення нових ринкових економік унаслідок системного трансформаційного процесу збігся у часі з більш масштабним трансформаційним процесом, що відбувається в рамках світового господарства і який призводить до зміни системи уявлень про характер світового суспільно-економічного розвитку.

28. Складається нова, багато в чому принципово відмінна система уявлень про майбутній розвиток, насамперед суспільного життя, а разом з тим і значною мірою – культурного та економічного, при зміні ролі держави в системі “суспільство – держава – особистість”.

29. Саме тому в даний час необхідним є формування нової концептуальної схеми (моделі) розвитку й освоєння відповідних цій проблемі таких методів та інструментів, які матимуть визначальну вагу протягом певного історичного періоду. Це орієнтує нас на нову парадигму розвитку як у глобальному, так і локальному вимірі.

30. Надалі варто виходити з того, що тим новим ринковим країнам, які прагнуть стати на шлях інтенсивного розвитку, потрібні нетрадиційні рішення, які б не копіювали минуле (відтворення концепції наздоганяючого розвитку), а формували можливості створювати

---

¹⁵ Hertel T., Anderson K., Francois J., and Martin W. Agriculture and Non-Agricultural Liberalization in the Millennium Round / Centre for International Economic Studies, University of Discussion Paper No. 0016. Adelaide: Centre for International Economic Studies, 2000. Расчет на основе табл. 8 указ. соч.

прориви до більш високої ефективності та продуктивності (*концепція випереджального розвитку, заснована на ідеології технологічних проривів*). Пріоритетним у стратегічному відношенні завданням в умовах глобалізації для зазначених країн буде здійснення процесу включення в *“нову економіку” світогосподарської системи за умови збереження та розвитку власного науково-технологічного потенціалу*. У цьому контексті новим ринковим економікам важливо буде виборювати право більш вільного доступу на ринки високотехнологічних товарів і послуг найбільш розвинутих країн, рівноправного включення в глобальні ланцюги відтворення вартості у високотехнологічних сферах.

31. З іншого боку, *неприпустимим є перетворення нових ринкових економік, і зокрема України, у регіон відтворення людського капіталу для найбільш розвинутих у поточний момент сегментів світової економіки*.

32. Фундаментальним висновком зі змін, що відбувалися в суспільному розвитку світової цивілізації у другій половині ХХ сторіччя, стало те, що пануючою була, є і залишається *парадигма прогресу*, яка бере початок ще у світогляді епохи Відродження.

33. Вона, по суті, означає, що, незважаючи на наростаючі обмеження в частині ресурсів розвитку, досягнення у сфері науки, техніки, і технологій, освіти та культури нададуть можливість забезпечити поступальний рух у напрямку подальшого поліпшення умов життя людства. Концепція такого розвитку була узятя на озброєння також країнами, які почали змінювати свій соціально-економічний устрій в останні десятиліття ХХ сторіччя, орієнтуючись на створення і поширення ринкових інститутів на образ і подобу інститутів найбільш розвинутих держав. Однак незважаючи на перші сподівання гарантованого економічного процвітання, цей шлях виявився повним пасток. Наслідкування західній парадигмі прогресу, як це не парадоксально, може призводити в якісно відмінному культурному середовищі до появи численних *“мутантів” від прогресу*, що здатні відкинути й економіку, і суспільство на багато років назад.

34. Причин цьому багато і вони мають як екзогенний, так і ендегенний характер. Насамперед однією з методологічних помилок вибору технології трансформаційного процесу в Україні та у низці інших пострадянських країн було те, що зазначена парадигма організації розвитку містить у собі непримиренні протиріччя. Це, насамперед, виявляється в наступному:

(а) Наростання *соціальної нерівності* у світі, *маргіналізація* чималої частини населення Землі у поєднанні з *експансією примітивної мас-культури* та *загостренням проблеми політичної, культурної та релігійної самоідентифікації націй* мають як наслідок прогресуючу втрату своєї культурної основи, що не тільки позбавляє визначального ресурсу для розвитку, але й створює соціальну основу для зростання релігійного фундаменталізму, етнонаціоналізму, вульгарно зрозумілого патріотизму і шовінізму¹⁶, а зрештою – і міжнародного екстремізму і тероризму. Через розширення соціальної основи міжнародного екстремізму новітні досягнення світової науки, прогресивні технології, що в принципі мають гуманістичну спрямованість, знезацька можуть бути використані для руйнування: зокрема, виникають *зовсім нові небезпеки* – так звані *“кібервійни”* і можливі диверсії хакерів з непередбаченими наслідками.

---

¹⁶ Про небезпеки подібного роду попереджував у книзі *“Зіткнення цивілізацій”* С.Хантінгтон. – Hantington, Samuel (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon and Shuster.

(б) Усе чіткіше вирізняються *об'єктивні межі експлуатації природи та стратегій економічного прогресу, що базуються на постійному наростанні антропогенних навантажень на природу*. Наслідком цього є надзвичайне наростання боротьби за ресурси (людський капітал та енергетичні ресурси) і умови середовища існування між тими, хто попереду, та тими, хто відстає, що залишає останніх без достатніх ресурсів не тільки розвитку, але й іноді самого існування. З іншого боку, за умови збереження і надалі надмірного антропогенного навантаження, на думку низки відомих учених-екологів, вже в середині XXI століття можлива деградація біосфери, здатна породити необоротні процеси та катаклізми глобального масштабу.

(в) Наростання паралельно з глобалізацією економіки і глобалізації злочинної діяльності: на сьогодні, за оцінками, обсяги незаконного обороту складають до 20% від обсягу світової торгівлі, у тому числі: відмивання брудних грошей – понад 1 трлн. дол. США на рік, незаконна торгівля наркотиками – 800 млрд., фальшивомонетництво – 400 млрд., нелегальні продажі зброї – 10 млрд., нелегальне трансграничне перевезення людей – 10 млрд., незаконна трансгранична торгівля предметами мистецтва – 3 млрд.¹⁷. При цьому зростаючий внесок у цей обіг здійснюють злочинні елементи з нових ринкових країн. Результат – фактичне розшарування світової економіки на легальну і нелегальну частини, кризу міжнародного інституційного порядку.

(г) Зростання небезпеки глобальних криз в умовах неадекватності існуючих глобальних регулюючих установ, з одного боку, і стараннями нинішніх країн-лідерів зберігати геостратегічний статус-кво, наслідком чого є наростання глобальних розбіжностей між країнами-лідерами і претендентами на лідерство. Яскравим проявом таких розбіжностей стало призупинення в липні 2006 р. багатосторонніх переговорів у рамках Доха-раунду СОТ.

35. Нездатність вирішувати вищевказані протиріччя в рамках існуючої парадигми розвитку світової системи – доказ необхідності нової парадигми розвитку, здатної на системне вирішення зазначених проблем. Йдеться *не про особливий* характер розвитку, що іноді отримує назву *"третього" шляху*, а про умови розвитку і модернізації багатополюсного світу на основі спирання на систему *цінностей, властиву культурі кожної країни*. Адже власне завдяки особливостям національного характеру виникає синергетичний ефект, що дозволяє досягати унікального ефекту, як це, наприклад, має місце в сьогоdnішньому Китаї, а трохи раніше проявилось у східноазіатських "тигрів". Успішний досвід розвитку цього східноазіатського регіону переконливо підтверджує думку про величезне значення для розвитку спирання на *історично властиву філософію і стереотипи поведінки людей цього культурного співтовариства, своєрідного типу ментальності та глибоко укорінені традиції*. У цьому має бути один з основних принципів нової парадигми розвитку на протигагу тому, що було засновано на стандартизованій ідеології Вашингтонського консенсусу.

36. Нова модель розвитку має бути спрямована на створення як для особистості, так і для окремих країн умов для *всебічної соціалізації і гуманізації економічного життя*. Глобальні світові тенденції соціально-економічного розвитку та наукові дослідження свідчать про те, що майбутнє світове співтовариство не буде ні моделлю капіталізму в його класичному або в більш пізньому вигляді, ні суспільством масового споживання

---

¹⁷ Naím M. (2005). *Illicit: How Smugglers, Traffickers, and Copycats Are Highjacking the Global Economy*. New York: Doubleday.

сучасного типу. Йому повинні бути властиві соціально орієнтований розвиток на базі домінування та всебічного розвитку особистості, нової структури власності та влади, що буде створювати нову якість життя на основі *гуманітарних технологій*.

37. Майбутнє країн з новою ринковою економікою, у т.ч. України, залежить від того, наскільки вдало вони знайдуть автентичні форми пристосування до зазначених вище принципів основ.

38. Однак реалізація потенційної можливості руху вищевказаним шляхом стикається з певними загрозами. У цьому контексті не можна не погодитися з думкою видатного російського вченого Н.Моїсеєва¹⁸ про те, що на порозі XXI сторіччя людство підійшло до рубежу у своєму історичному розвитку, який відокремлює більш-менш благополучну історію людського роду від невідомого та, імовірно за все, дуже небезпечного майбутнього. Йдеться не тільки про зазначені раніше протиріччя глобалізаційного процесу економічного, соціального, екологічного, правового плану. Не меншу загрозу становлять і геополітичні фактори. Сьогодні не можна вже не помічати процеси зміни балансу сил і впливу в світі. Це виявляється й у загостренні конкуренції між США та Євросоюзом, і в активізації мусульманського світу, й у виході на авансцену модернізованих Китаю й Індії, і в усе більш очевидному відновленні геополітичної ролі Росії.

39. У силу надзвичайно складного геополітичного розподілу світ знаходиться на роздоріжжі і тому може піти кожним з альтернативних шляхів. Цілком ймовірним є сценарій подальшого закріплення домінування Заходу (північноатлантичної цивілізації на чолі зі США)¹⁹. Однак реалізація такого проекту неможлива без злому всіх інших структур планетарного типу, що тією або іншою мірою претендують на альтернативність. Звідси *друга можливість – це поновлення двополюсної системи*. Однак у якості другого полюсу швидше за все буде виступати не яка-небудь друга наддержава (як це було за часів існування СРСР). *Новий другий полюс, якщо він складеться, заздалегідь приречений на скомбінованість*, тобто може предстати у формі *стратегічного альянсу декількох великих держав – регіональних лідерів*. Очевидно, що існування такого альтернативного Заходу альянсу зовсім не рівноцінно найбільш оптимальній структурі глобального світового порядку – структурі багатополарності, у рамках якої основним сенсом буде не протистояння, а співробітництво.

40. З огляду на загрози нового геополітичного розшарування, що, безумовно, може істотно позначитися на перспективах розвитку світової економіки, значно зростає потенційна роль тих нових ринкових держав, які можуть служити „мостами” для діалогу між геополітичними та гео економічними угрупованнями. До них, на нашу думку, може за певних умов відноситися й Україна, яка у разі проведення нею політики нейтралітету може скористатися перевагами свого геополітичного та гео економічного (транзитна

¹⁸ Моїсеєв Н.И. Сохранить человечество на Земле // Экология и жизнь. – 2000. – № 1. – С. 11–12.

¹⁹ Ідея про те, що світ дістався Заходу, який переміг у цивілізаційному протистоянні на чолі зі США, і завдання останніх полягає в тому, щоб організувати його за своїми правилами знайшла теоретичне виправдання у "Кінці історії" Ф. Фукуяма (Fukuyama F. (1992). The End of History and the Last Man. New York: Free Press) та найбільш відверто викладена З.Бжезинським в його "Великій шахматній дошці". – Brzezinski Z. (1997). The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives. New York: Basic Books.

держава) статусу. Використовуючи статус доброго сусіда, Україна може стати центром тяжіння для країн, що не приєднуються до великих альянсів. За рахунок цього може скластися основа для *формування "серединного простору"*, як елемента, що стабілізує світову архітектуру.

41. Слід зазначити, що важливу роль у геоелектронічному і геополітичному розподілі майбутнього буде мати результат *глобального технологічного змагання*. Адже, на думку багатьох дослідників, XXI сторіччя буде "технотронним століттям", коли світові буде представлено щось зовсім нове, що буде являти собою синтез не стільки механіко-фізичних, скільки інформаційно-біологічних новітніх технологій. Унікальна комбінація нових технологічних відкриттів, що буде реалізована в найближчі 10-15 років, надасть можливість керувати соціальним розвитком планети за напрямками, які будуть переважно визначатися технологічними лідерами, надаючи їм одночасно і лідерство за обсягом накопичених фінансових ресурсів, що буде, у свою чергу, закріплювати це лідерство.

42. Це пов'язано із надзвичайною прибутковістю операцій саме у високотехнологічних секторах. Так, за оцінками американських експертів, частка доданої вартості при виготовленні, наприклад, супутників, складає 2000%, реактивних винищувачів – 2500%, суперкомп'ютерів – 1700%, а кольорових телевізорів – лише 16%, вантажних суден – 1–1,5%.

43. Оскільки оволодіння новітніми технологіями надає можливість встановлення фінансового й інформаційного домінування у світі, розгортається дуже жорстока боротьба за контроль за технологічними відкриттями нового покоління. Сьогодні з 50 макротехнологій, які забезпечують конкурентне виробництво, на високорозвинені країни припадає 46, з них частка США – 20–22 макротехнологій, Німеччини – 8–10, Японії – 7, Великобританії і Франції – по 3–5, Швеції, Норвегії, Італії, Швейцарії – по 1–2.

44. Керуючись інтересами закріплення технологічного панування у світі, США і низка інших країн – глобальних технологічних лідерів – не тільки блокують передачу менш розвинутих країнам найбільш сучасних технологій. Під їхнім тиском у програмах розвитку, що підтримуються міжнародними організаціями, які контролюються високорозвиненими країнами, питання науково-технічного розвитку практично не представлене у скільки-небудь серйозному вигляді.

45. Більш того, сучасний глобальний економічний порядок створює реальну загрозу перетворення економічних систем периферійних країн у тупикову, позбавлену потенціалу розвитку. Особливу небезпеку при цьому становлять технології, що одержали назву „*закривальних*”, тобто таких, у разі впровадження яких ємність нових ринків, які відкриваються ними, істотно менше ємності ринків, "що закриваються" ними унаслідок викликаного ними підвищення²⁰ продуктивності праці.

46. У цих умовах політико-економічна еліта нових країн з ринковою економікою повинна вчасно здійснювати відповідні випереджальні кроки, спрямовані на те, щоб займати нові позиції у світі, що змінюється. Так, Росія ще наприкінці 1990-х років

---

²⁰ Делягин М.Г. Путь России в однополярном мире // Мегатренды мирового развития / Отв. ред. М.В. Ильин, В.Л. Иноземцев. – М.: ЗАО "Издательство "Экономика", 2001. – С. 101–103.

поставила собі за мету до 2010 р. опанувати в період до 2025 р. 12–16 макротехнологій²¹. У тому ж напрямі спрямовані наміри керівництва України, орієнтовані на перехід до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку. Якщо ці плани, так само як і плани інших нових ринкових країн виявляться успішними, ми можемо стати свідками істотного перерозподілу світового технологічного простору.

47. Основний ресурс для такої стратегії розвитку – це високоосвічене населення як передумова різнобічної, гнучкої економіки. Сьогодні як ніколи зрозуміло, що питання про глобальну конкурентоздатність у ХХІ сторіччі – це насамперед *питання “потужності” системи освіти.*

48. Звичайно, для більшості нових ринкових країн, у т.ч. й для України, не під силу формування і керування самостійними системами інтернаціоналізованих відтворених циклів. Але ж сучасні виробництва і технології є сьогодні рентабельними тільки за умови реалізації створених з їх допомогою продуктів у глобальному масштабі. Тому принципово важливою для цих держав є така перебудова міжнародного економічного порядку, яка б значно полегшила *рівноправну міжнародну кооперацію у високотехнологічних областях, заснованих на гарантіях більш вільної і менш обтяжливої у фінансовому відношенні передачі технологій, а також на ліквідації усіх форм технологічної дискримінації менш розвинутих країн.*

49. Проведений аналіз показує, що економічному розвитку нових ринкових систем, у тому числі й України, загрожують серйозні глобальні виклики. Однак для відповіді на них можна створити відповідні політичні інструменти. І якщо кількість інструментів, принаймні, не менше, ніж кількість наслідуваних цілей (у даному випадку – глобальних викликів розвитку економіки), то, відповідно до правила, сформульованого у свій час Нобелівським лауреатом Я. Тінбергеном, реальним є досягнення зазначених цілей динамічного і безпечного розвитку національної економіки в глобальному середовищі.

* * * * *

---

²¹ Путь в ХХІ век: стратегические проблемы и перспективы российской экономики / Рук. авт. колл. Д.С.Львов. – М.: ОАО “Издательство “Экономика”, 1999. – С. 360–362.